

Cuprins

Partea întâi

Fierul de călcat dragostea	9
Lucian Raicu	21
Betele corpuri	25
Reîntâlnirea cu Lucian Raicu	27
Inima Poetului	31
Dureroasa zăpadă	41
Fragmente despre Sorin	45
Nichita	51
Sinuciderea unui pahar de Bacara	55
Modulul M	85
Post-scriptum	88
Înainte și după	96
La o aniversare	102
Premiul Fundolanu	103
Post-scriptum	105
Poezie și adevăr	109
După (alți) douăzeci de ani și (încă) zece	119
Plicul cu citate	133
Bănulescu la Berlin	140
Dialog epistolar	146
Documente vetuste	151
Correspondență întreruptă	168
Negația NEGŌ	187
Vești de la Mircea Zăciu	196
O cafea cu Sorescu	219

Nobila inutilitate și ardoarea militantă	224
Artistul olandez.	247
Cum se face o potcoavă	255
Cu și despre Leon	263
Cu mâna stângă, cu mâna dreaptă.	268
Întâlnirea cu Gioran	280
Post-scriptum	287
Gioran și Noica în comunism	292
Bérenger la Bard.	298
Scrisori din Locul nașterii	313
Un subaltern sentimental.	321
Tovarășa Ana	325
Post-scriptum.	353
Modelul Matei.	356
Viața scrisului și a lecturii.	358
Dezvăluiri tardive	369
Paul Schuster.	386
Petrică	389
Religia iepurilor	391

Partea a doua

Către Ernesto Sábato	403
Un prieten la Berlin	410
Scrisoare către prietenii germani	425
Dr. Ascherbach și mama mea	433
Post-scriptum venețian.	435
A cincea imposibilitate	440
Cartea Secolului.	443
Între Humboldt și Herzog	446
Kertész.	465
Nobel 2002	465
Seninătatea oboselii.	468
Claudio von Trieste.	473
Împotriva simplificării	488
William Philips	491

„Prietenia trebuie declarată”	494
Scriitorul și clovnii Puterii	509
La plecarea prietenului	511
Pisica lui Michael	516
Un dadaist?	519
Cu Nathan și cu Philip Roth	542
Program de gală: Premiul pentru literatură	547
Roger	551
Un oaspete de departe	553
Centenar Octavio Paz	556
Cornul englezesc	560

Norman Manea

Plicuri și portrete

Ediția a II-a

POLIROM
2014

Pe Leon Volovici l-am întâlnit spre sfârșitul anilor '70. Am „conectat”, cum se zice, instantaneu. Locuia la Iași, ne scriam uneori, ne vedeam când venea la București. Ne-am apropiat; prietenii mei, unul câte unul, aveau să-l adopte și ei. Mă cuceriseră delicatețea, ușor retractilă, cu care se apropia de oameni, calmul, logica stenică a reacțiilor sale mereu echilibrate. Când mi-a trimis, în 1979, cu dedicație, *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, din al cărui colectiv de autori făcea parte, știam deja că istoricul literar este un om de litere de o largă deschidere intelectuală. Textele sale se distingueau prin acuratețe și precizie, dar economia frazei nu livra doar informația esențială, atent verificată. Sub haina de istoric se revela un lector acut, original, care știe mult mai mult decât spune. Volumul său de debut „restrângea” o excelentă teză de doctorat într-o expunere condensată și limpede a unei teme fascinante: *Apariția scriitorului în cultura românească*. Îmi dăruise cartea cu întârziere, dovadă că în anul apariției nu eram în legătură sau legătura era doar incipientă. Dedicția spune: „o carte din '76 dăruită în lunga vară fierbinte din '82”.

Vara lui '82 fusese pentru mine, într-adevăr, fierbinte și lungă, deși Leon încercase să mi-o amelioreze. În decembrie 1981 apăruse în revista *Familia*, prin grația absenței din țară a redactorului-șef, interviul pe care mi-l luase Gheorghe Grigurecu și care declanșase turbarea dresorilor din Circul Puterii. Devenisem centrul unui adevărat linșaj de presă, pasat cu plăcere dintr-un colț în altul al arenei în care se amuzau, scrâșnind, ciomăgarii de la *Săptămâna*, *Luceafărul*, *Flacăra*. Lătratul național-stalinist avea drept scop nu doar să compromită și să amuțească o voce care se separa de cor, ci să silească alogenul a-și da, în sfârșit, seama că a venit momentul să-și ia traista în spinare.

În 1982, nu știam că până la urmă „va veni o seară” și voi pleca și eu, cum scria Fundoianu, nici că voi ajunge cândva la Bard College, coleg cu cea care scrisese peste ocean memorabila frază despre o lume pe care o cunoscuse doar indirect, prin martori și lecturi... adică Marry McCarthy și groaza ei față de „tăcerea de gheață” a societății totalitare, unde și „căderea unui ac” pe podea este percepută ca o enormitate.

Prietenul din Iași se decisese să ofere „extra-teritorialului” trădător și cosmopolit, cum mă numea presa de gang partinic, un subterfugiu, favorizând sedentaritatea, re-„încăunarea” pe scaunul de la masa de scris. Cum dialogul cu trâmbițele oficiale nu era posibil, îmi propunea să dialogăm noi doi, epistolar, și astfel, cum s-a și întâmplat, să ajung la dialogul cu mine însumi.

Intenția evident terapeutică era subminată însă, din start, de tematică. Greu de găsit o mai nepotrivită temă de liniștire ca „problema evreiască”, cu inevitabilul ei leitmotiv, mizerul și morbidul antisemitism. O temă redundantă și insolubilă.

Biografia nu mă prea ajută nici ea să glumesc cât aș fi vrut cu vechiul și mereu reiteratul „ghinion...”. Apăsătoare lecție de zădărnicie, s-ar spune, reciclată și fără rost.

Am răspuns, totuși, întrebărilor. Ca să nu dăm Poștei Române și Instituției care o și ne supraveghea prea multă bătaie de cap, Leon prelua în tranșe textul, la fiecare venire la București. N-a trecut prea mult timp înainte ca intervievatorul să renunțe el, brusc, la sedentaritate: se decisese să emigreze. Un șoc într-o vreme plină de șocuri în care nu mai aveam dreptul la uimire. Leon lua cu el, pe o cale ocolită, și „potcoava de cai morți”: dactilograma dialogului nostru.

„El n-a vrut să audă niciodată de ideea de a pleca din locul lui”. Își amintește fiul despre tatăl său. Nici istoricul literaturii române, Leon Volovici, nu la plecare se gândise, desigur, când s-a apucat de studiul limbii și literaturii române. „Eram de-acum în anul IV la Filologie când a mai făcut o ultimă încercare de a mă recupera”, povestește israelianul de azi despre fierarul nemulțumit, desigur, de incerta profesie a fiului. „M-a luat deoparte, să nu ne audă mama, și mi-a propus să renunț la studii – tot nu rămâi cu o meserie din ce înveți tu acolo – și să vin să lucrez cu el. Îți dau 15 lei pe zi, mi-a spus, convins că e greu de rezistat la o asemenea ofertă.”

Nu prea vedeam cum s-ar descurca filologul în noua țară. Dacă știam că e fiu și nepot de fierar, mi-aș fi imaginat, probabil, mai ușor că nu se va lăsa învins de trauma dislocării, de deposedarea lingvistică sau de presiunea haotică a supraviețuirii, în locul din care, cu mii de ani în urmă, se exilasera sau fuseseră alungați strămoșii nu se mai știe cât de strămoși. O reală și stenică surpriză, recunosc: Leon Volovici își schimbase,

rapid, „tema” de activitate și dovedea, tot rapid, și în noul domeniu de cercetare, seriozitatea, discernământul, stăruința, integritatea pe care le știam prea bine. Nu renunțase însă nici la vechile preocupări. Nu mică mi-a fost uimirea primind în 1987, când eram deja la Berlin, eseul *Norman Manea and the Roumanian Jewish Renaissance*, publicat în foarte buna revistă londoneză *Jewish Quarterly. Renaissance?* Despre ce „Renaștere” putea fi vorba într-o țară pe moarte? Autorul se referea la treptata „întoarcere” a scriitorilor români de origine evreiască (a huliganilor, așa spune azi) la tensiunile „identității” lor complicate, mereu pusă în chestiune. Nu era vorba, subliniasse, de o „înregimentare” iudaică, ci, adesea, cum era și cazul meu, de o marcată, specifică sensibilitate, de alienare, de predispoziția analitică și dubitativă, de conștiința marginalizării și a excluderii. Până la urmă, „a noble disengagement from any form of vulgar aggressiveness, social or moral, from routine and ossification – a revulsion at conformism that becomes fertile ground for anomalies”.

După ce analizase proza pe care o publicasem în țară, criticul se referea și la dialogul nostru epistolar din 1982-1983, în care vorbisem despre generația mea fracturată, care nu apucase să dețină o solidă tradiție, deci nici șansa de a se distanța de ea în cunoștință de cauză. Cita, în încheiere, ceea ce spusese despre relația dintre etic și estetic. Confruntarea „Ateia versus Ierusalim” concentra, într-adevăr, întrebările care mă obsedaseră mereu, dar și „conflictele și contradicțiile” existenței mele. „Spre această duală sursă de întrebări insolubile nu cred că voi înceta vreodată să revin”, preziceam în 1982.

O întâmplare mai curând hazlie precedase surpriza londoneză. Într-o vizită la Paris, ajunseseam la o festivitate a editurii Belfond. La un moment dat, Edgar Reichman, pe care tocmai îl cunoscusem, m-a prezentat doamnei Marianne Véron, care conducea o nouă colecție de proză internațională. „Român? Scriitor român? Nu știu nimic despre literatura română”, a răspuns, degajată, editoarea, îndepărtându-se, dar întorcându-se imediat: „Oh, ba da, știu ceva. Am primit acum câteva luni de la un domn din Israel traducerea în franceză a unei povestiri de un autor român. O povestire extraordinară. Am trimis-o tuturor prietenilor mei. Se numește *Puloverul*”.

„Perfect!”, a replicat, animat, Edgar Reichman. „Iată autorul! Aici, în fața dumitale.” Nu era nevoie ca editoarea să-mi confirme numele expeditorului și traducătorului.

Nu doar evidenta fidelitate afectivă operase în ambele împrejurări, ci și un spirit întrepid și chiar „managerial”, așa zice, pe care deloc nu îl bănuiam și care avea să rodească, în anii următori, în acțiuni culturale româno-israeliene, cum ar fi „Cercul literar de la Ierusalim”, „Premiul Sebastian Costin”, „Caietele Funderoianu” sau, pur și simplu, în relațiile de dialog și colaborare permanentizate cu instituții și persoane din mediul universitar și cultural-politic al României postcomuniste.

*

În cele două decenii de când Leon și Hania și copiii lor au devenit israelieni ne-am revăzut de mai multe ori la Ierusalim, o dată la Budapesta, de două ori la New York. Timpul se dovedea, de fiecare dată, prea scurt pentru câte am fi avut de recapitulat și comentat. Îl regăseam mereu egal cu sine. Auster și prevenitor, informat, glumeț, obosit, disputat de multe proiecte, dar niciodată panicat. Refuza băutura sau mâncarea sau cheltuiala excesivă, ca orice alt exces, de altfel. Încheierea scrisorilor sau dedicațiilor sale pe cărți și articole era totdeauna lapidară.

În 1999, Leon m-a intervievat, vreo șase ore, în cadrul unui program de înregistrări video inițiat de *The Jerusalem Literary Project*, o instituție privată care alcătuiește o arhivă de interviuri filmate cu cei mai importanți scriitori evrei contemporani. Părea un fel de parte a doua, orală, a interviului scris din 1982-1983 și ne-am și gândit, la un moment dat, la un volum în care să adăugăm textului de atunci transcrierea convorbirii de peste aproape două decenii și, eventual, și cuvântările rostite la seara ce mi se dedicase la Târgul de carte din Ierusalim, tot în 1999. Deși am izbutit, până la urmă, transcrierea, proiectul va rămâne, bănuiesc, ca multe altele, pentru o posteritate inexistentă.

L-am putut urmări adesea, în acești ani, pe Leon în rolul de înțelept conciliator al unor conflicte sau neînțelegeri între prieteni și nu numai. Misiunea i se potrivea, datorită unei delicate

diplomații de pacificare cu care opera între cele două fronturi, dar și în interiorul fiecăruia, ținând cont de inerentele deosebiri de temperament și interese, de vanitățile, frustrările, preconcepțiile fiecăruia. L-am admirat, de asemeni, nu doar implicarea în dramele unor prieteni risipiți prin lume, ci mai ales cumpănirea, echilibrul dintre afecțiune și detașare. Rămânea el însuși, oricât consum afectiv presupunea împrejurarea.

Un soi de „insensibilizare” a sensibilității? Portretul tatălui fierar ar putea oferi sugestii. „Evita scene sentimentale, nu a plâns niciodată la o înmormântare, nici la cea a părinților lui, nici a fiului lui cel mare. Nu conducea niciodată pe cineva la gară pentru că detesta pupăturile de rămas-bun... Când a fost înmormântat cu mulți ani în urmă în cimitirul evreiesc din Iași, am intrat, dintr-un impuls inexplicabil, în camera mortuară unde doi bărbați îl spălau, să-l pregătească pentru înfășurarea în lințoliul alb. L-am privit și am rămas șocat de expresia de mânie de pe chipul lui, parcă indignat de umiliința la care e supus. La ieșire, în dreptul unei ferestre, m-am văzut oglindit – speriat să descopăr că, brusc, am început să semăn cu el, cu aceeași expresie a omului frustrat că nu e capabil să plângă la înmormântări.”

Mi-ar fi greu să uit totuși atenția solidară și gingașă cu care Leon a participat la înmormântarea tatălui meu, la Ierusalim, când numai brav nu mă arătam. Nu mă mai mira însă că ar dori să scrie o carte despre Kafka, cum îmi mărturisise cândva.

O regretabilă neînțelegere de acum câțiva ani avea să ne arate că valența adolescentină a oricărei prietenii se confruntă, inevitabil, cu momente de criză, plină de învățăminte realiste. Premisa reînnoită a consimțirilor care definiseră dialogul în juvenile conexiuni fericite se reconfirmă, până la urmă, și în sincopete senectuții. „Nu mai pot să mă supăr pe prieteni, pentru că nu mai am timp să mă împac”, spunea Paul Georgescu, când era la vârsta dintre vârstele noastre... Într-adevăr, timpul are tot mai puțină răbdare cu noi și nici noi nu prea mai avem multă răbdare cu noi înșine.

Cum poți lucra zi de zi la un institut israelian care se ocupă, masochist, de studierea antisemitismului?...

M-am gândit adesea la Leon în această postură și mai ales de când ne-am trezit, după 1989, „asociați”, ca parte a unui nou monopol evreiesc, cel „al suferinței”, de data asta, împotriva căruia bunii antimonopoliști autohtoni n-au întârziat să tot reacționeze.

La capătul unei laborioase cercetări, Leon publicase la începutul anilor '90, în engleză și în românește, o carte „condensată” și esențială, intitulată *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*.

Pe coperta ediției românești, autorul definea premisa proiectului său: „Datorită tabuizării subiectului după 1948, ca și, în genere, a istoriei moderne a comunității evreiești din România (cum s-a întâmplat, de altfel, în tot estul Europei), mișcarea de idei din România a fost aproape total lipsită de o examinare lucidă și responsabilă a problemei antisemitismului. Voința de a o face acum, în noile împrejurări, fără complexe și fără teama de a afecta « imaginea României » mi se pare o probă a unui climat intelectual normal și a unei culturi mature”. Ultima propoziție a ultimei pagini exprimă concluzia, plină de învățăminte, a cercetării: „O « afacere Dreyfus » în România în anii '30 nu e de imaginat”. Temeinică, sobră, nuanțată, analiza lui Leon Volovici considera, în final, că „dintre intelectualii români dintre cele două războaie mondiale, antisemiți extremiști au fost puțini, dar atașamentul la o anumită idee de conștiință națională – în care exista, uneori, latent, o percepere a evreului ca străin și, în anumite împrejurări, ca dăunător sau periculos – este o caracteristică a majorității. De aceea nu întâlnim prea mulți intelectuali care să facă din respingerea discriminării evreilor, în momentele cele mai critice, o cauză a lor, pe care s-o apere public”. Da, o generală renaștere morală de tipul „afacerii Dreyfus” nu prea era de imaginat în România anilor '30.

Cum ajunsese filologul de la „apariția scriitorului în cultura română” la convulsiva temă „evreiască”, cum ajunsesem eu de la obsesia „universalistă” a tensiunii dintre etic și estetic la dialogul nostru epistolar din anii '80 centrat pe aceeași temă,